

Fatih Harbiye, Mesihpaşa İmamı ve Garipler Sokağı Romanlarında Fatih Semti'nin Mekân Algısı

Halise Şahin¹

Istanbul Beykent Üniversitesi, Mimarlık ve Şehir Planlama Bölümü, İstanbul, Türkiye

Istanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi (2020) 2 (2): 25-31

DOI: xxxxxx/xxxxxxx

ORCID Numaraları:

¹110000-0001-8469-4035

YAYIN BİLGİSİ

Yayın geçmişi:

Gönderilen tarih: 10 Haziran 2020

Kabul tarihi: 15 Ağustos 2020

Yayınlanma tarihi: 27 Ağustos 2020

Anahtar kelimeler:

Fatih Harbiye

Mesihpaşa İmamı

Garipler Sokağı

Mekân Algısı

Üçüncü Mekân

ÖZET

Yeryüzündeki tüm doğal oluşumlar bir mekân kavramının içinde yer alır ve onunla ölçümlenir. Mekân, nesnelerin var olma şartı olduğundan hem epistemolojik² hem de ontolojik³ bir değer taşımaktadır. Bu bağlamdaki mekân değerlendirilmesi, fenomenolojik⁴ bir değerlendirme olacaktır. Mekânsal algı ilk etapta görme merkezli olsa da sesler, kokular, dokular hatta tatların meydana getirdiği bir bütündür. Bu durumda mekân, Öklid geometriden ayrılarak insan ile olan ilişkisi üzerinden ele alınır. İnsanlar mekânları şekillendirirken kimi zaman da mekânlar insanları şekillendirmektedir. Edebi yazınlardan çıkarttığımız imgelemler de bize mekân okumalarında yol gösterici olmaktadır. Mekânın toplum ve fertler üzerindeki etkisi yüzyıllar boyunca hikâye ve romanlara yansımıştır. İstanbul'un en eski yerleşim semti olan Fatih üzerine de pek çok edebi yazın mevcuttur. Romanlardan mekân analizleri, genel olarak edebiyatçıların ve sosyologların ilgisini çekerken; bu çalışmada edebi yazınlardan mimarlık mesleğinin desteğini alarak Fatih'in algısal mekân analizi yapılmaya çalışılmıştır.

İlk olarak Peyami Safa'nın "Fatih Harbiye" kitabı üzerinde durulacaktır. Romanda geleneksel yaşam tarzı ile modern yaşam arasında bocalayan bir genç kız ile çevresinde geçen olaylar anlatılmaktadır. Burada Fatih eski mahalleleri ile zihinlerde gelenekselliği bağdaştırırken, Harbiye, Şişli ve Beyoğlu modernizmin sembolü olmuştur. Doğu ile batı çatışması mekânlar üzerinden okuyucuya aktarılmıştır.

Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatına sekizi roman olmak üzere kırk eser kazandırmış olan Samiha Ayverdi de "Mesihpaşa İmamı" isimli romanında mekân olarak Fatih'i seçmiştir. Roman Balkan harbini izleyen dönemde yaşanan göç hareketi ve bir imamın Hediye adlı göçmen bir kıza gönlünü kaptırması çerçevesinde kurgulanmıştır.

Oktay Akbal'ın "Garipler Sokağı" kitabı incelenen üçüncü kitaptır. Romanda İkinci Dünya Savaşı yıllarında Fatih'te fakir insanların yaşadığı garipler sokağı ile, zenginlerin yaşadığı mekânlar karşılaştırılmış, mutluluğun para ile değil; sevgi, kardeşlik ve paylaşım ile geldiği vurgulanmıştır.

Bu çalışmanın amacı Fatih Semti'nin seçilen hikâye ve romanlardaki mimari mekânlarını disiplinler arası bir irdeleme ile okumaya çalışmak, mekânların zihinde oluşturduğu imgelemler ile şehrin içinde Fatih imgesini sorgulamaktır. Fatih Harbiye ve Garipler Sokağı romanlarında sıklıkla bahsedilen kahvehaneler üçüncü mekân bağlamında incelenmiştir. Ayrıca tüm yazınlarda genel olarak kullanılan insan mekân ilişkileri üzerinden Fatih'in kent imgesi ve mekân beden ilişkisinin romanlara yansımaları irdelenmiştir.

ABSTRACT

All natural formations on earth are included in a space concept and measured with it. The condition of the existence of space for objects has both an epistemological and ontological value. Spatial evaluation in this context will be phenomenologically. Although spatial perception is vision-centered in the first place, it is a whole; formed by sounds, smells, textures, and even tastes. In this case, the space is separated from Euclidean geometry and handled over its relationship with human beings. While people shape spaces, sometimes spaces shape people. The imaginations we derive from literary writings also guide us in reading space. The impact of the space on society and individuals has been reflected in stories and novels for centuries. There are many literary writings on Fatih, the oldest residential district of Istanbul. While Spatial Analysis

¹Sorumlu Yazar. E Mail adresi: halisesahin@beykent.edu.tr

²Bilginin kaynağını araştıran felsefe dalıdır.

³Varlık bilimi.

⁴Görüngübilim. Öz olanı görüleme yöntemidir. Edmund Husserl bu felsefi akımın temsilcilerindendir.

from novels attracts the attention of literati and sociologists in general; In this study, with the support of the architectural profession from literature, perceptual spatial analysis was tried to be made for Fatih District.

Firstly, "Fatih Harbiye" book, written by Peyami Safa, will be emphasized. In the novel, a young girl who struggles between traditional lifestyle and modern life and the events around her are depicted. While Fatih reconciles tradition with its old neighborhoods, Harbiye, Şişli and Beyoğlu have become symbols of modernism. The conflict between east and west is conveyed to the reader through spaces.

Samiha Ayverdi, who contributed forty studies, including eight novels, to the Turkish literature of the Republican period, chose Fatih as the location in his novel named "Mesihpaşa İmamı". The novel is fictionalized within the framework of the migration movement that took place in the period following the Balkan War and the fall of an imam to an immigrant girl named Hediye.

Oktay Akbal's "Garipler Sokağı" is the third book studied. In the novel, the street where the poor people lived in Fatih during the Second World War and the places where the rich lived are compared and it is emphasized that happiness comes with love, brotherhood and sharing, not money.

The aim of this study is to try to read the architectural places of Fatih District in selected stories and novels with an interdisciplinary examination, to question the image of Fatih in the city with the imagery that the spaces create in the mind. Coffeehouses, which are frequently mentioned in "Fatih Harbiye" and "Garipler Sokağı" novels, have been studied in the context of the third space. In addition, the reflection of the city image of Fatih and the space-body relationship on the novels was examined through the human-space relations, which are commonly used in all literature.

1. Giriş

Demirel'e (2004) göre mimarlık ve onun konusu olan mekân, toplumsal gelişmelerden ve sosyoekonomik koşullardan en çabuk etkilenen kavramdır. Devrin romanlarında oluşturulan mekân da bize Fatih'in dönemselsel olarak sosyoekonomik ve sosyopolitik durumundan haber vermektedir.

Ontolojik manada mekân, yaşama ilk adımını attığı andan itibaren dünyada bir yere ihtiyacı duyan insanın sosyolojik olarak da var olduğu yerdir. Tarihsel süreç içerisinde, Heraklitos'dan Anaksimandros'a, Newton'dan Kant'a kadar pek çok farklı disiplinler üzerinde çalışmış düşünürler, mekâna ontolojik, epistemolojik, kozmolojik farklı manalar yüklemişlerdir. "Descartes'ten bu yana mekâna belirli bir bakış hakimdir. Descartes'in *res cogitans*⁵ ile *res extensa*⁶ ayırımından giderek, ya sadece maddi (*res extensa*) ya da Hegel'deki gibi mantıksal-epistemolojik soyutluk; ya Öklidci geometrideki gibi, koordinatlar, çizgiler ve düzlemlerle tanımlanan boş bir yüzey, ya da Kant'taki gibi, ampirik alandan koparılıp, bütün deneyimlerin ön koşulu, a priori mutlak kategoriler olarak tanımlanmıştır." (Avar. A.)

Yazınsal anlatılar arasında olayın vaka bulduğu mekânların betimlenebilmesinin yanı sıra kahramanlarıyla mekânlar arasında psikolojik bağları derinden kurulabilen, özgürce hayali mekânlar yaratılabilen bu yüzden de sınırları olmayan türlerden biri kuşkusuz romandır. Bu çalışmada tarihsel süreçte birbirlerine yakın yıllarda (1931-1939) kaleme alınan üç roman merkezinde Fatih'in mekânları ontolojik bir bakış açısı ile irdelenmiştir. Çünkü mekânı sadece fiziksel boyutu ile ele aldığımızda onun epistemolojik boyutunu aşan sosyal, psikolojik, kültürel yönlerini göz ardı etmiş oluruz. Şenol Göka'ya (2001) göre mekân kelimesinin sözlük anlamı biraz zorlanıp ayrıntıya girildiğinde "bir bakıma var olmaktır". Heidegger (2008) ise mekânı "dünya içinde var olma" şeklinde tanımlamaktadır.

Romanlarda olay örgüsü kısaca şöyledir;

Cumhuriyet dönemi Türk romancılarından olan Peyami Safa, Fatih Harbiye romanını olgunluk çağı diyebileceğimiz bir

döneminde yazmıştır. Tanzimat edebiyatçılarından beri romanlarda sık sık yer bulan doğu-batı çatışması bu eserin esasını oluşturmaktadır. Baş karakter Neriman Fatih'i ve dolaylı olarak Fatih'te yaşayan sözlüsü Şinasi'yi ve alaturka müzik eğitimi aldığı Darülelhan'ı eskimiş ve köhnemiş görmekte. Harbiye, Beyoğlu gibi mekânlar ve Macit, onun zihninde gelişmişliğin ve modernliğin sembolüdür. Romanın sonunda kendisi gibi düşünen bir Rus kızının intiharı haberini alan Neriman'ın Şinasi'ye ve Fatih'e olan düşüncelerini değiştirmesi konu edilmiştir.

Mesihpaşa İmamı, ikinci dünya savaşı döneminde kurgulanan Samiha Ayverdi romanıdır. Roman Mesihpaşa Camii'nin imamı Halis Efendi'nin hayatını konu alır. Halis Efendi; sevmediği bir kadınla evlenmiş, üç çocuk sahibi, merhamet yoksunu bir adamdır. Hayatı ev, cemaati olmayan bir cami ve kahvehane üçgeninde geçmektedir. Balkan Harbi'nin başlaması Halis Efendi'nin hayatını değiştirir. Balkan muhacirlerinin bir kısmı Mesihpaşa Camii'nin avlusuna yerleşmiştir. Avluda yaşayan muhacirlerden Hediye adlı kıza gönlünü kaptıran Halis Efendi, romanın sonunda sevdiği kıza kavuşmaktadır.

Oktay Akbal'ın Garipler Sokağı romanı Mesihpaşa İmamı gibi İkinci Dünya Savaşı yıllarında geçmektedir. Yoksul ve gariban insanların yaşadığı bir semtin gündelik yaşantılarını, hayata tutunma çabalarını zengin muhitinden kaçarak mahalleye sığınan Salih'in gözünden anlatmaktadır. Mahalle için alınan istimlak kararı ile pek çok mahalleli gibi Salih de Garipler Sokağı'nı terk etmek zorunda kalır.

Çevresel-algısal mekân, Açık-kapalı mekân, mekânın hafızası kavramları bu üç roman özelinde incelenmiştir. Ayrıca Türk kahvehanelerinin Ray Oldenburg'un üçüncü mekân paradigmasına dahil edilip edilemeyeceği tartışılmıştır.

2. Romanlarda Mekân

Edebi türlerde anlatının türüne göre mekân, bazen sadece olayın üzerinde cereyan ettiği yerdir. Bu mekânlar, romanın kahramanlarının üzerinden geçtiği, olayların seyrinde bir etkisi olmayan coğrafi yerler olmaktan öteye

⁵ Felsefede "düşünen şey".

⁶ Felsefede "uzamlı şey" Descartes'e göre *res cogitans* ve *res extensa* birbirlerine indirgenmeyecek iki töz olarak birbirlerinden bağımsız ama birlikte olan varlıklardır. (Descartes R.)

gidemez. Bu tarzdaki mekân anlatılarını çevresel mekânlar olarak adlandırmaktayız. Bazı durumlarda mekân, anlatılmak istenen olgunun onun üzerinden işlendiği, kişiler ile adeta özdeşleştiği; topografik olmaktan çıkıp anıları barındırdığı, kahramanların iç dünyalarındaki çelişkileri, sevgi veya nefret duygularını yansıtan değerler haline dönüşür. Bu mekânlar da algısal mekânlardır. Korkmaz'a (2017) göre bu mekânları Henri Lefebvre'nin (2001) üçlü mekân tanımından sosyal mekâna benzetebiliriz. Yine Korkmaz'a (2017) göre algısal mekânları iki ana kısma ayırabiliriz.

- Labirentleşen dünya ya da kapalı ve dar mekânlar,
- Sınırları sonsuza açılan mekânlar; açık ve geniş mekânlar,

İncelenen romanlarda çevresel mekânlardan ziyade algısal mekânlar ön plandadır. Fatih Harbiye romanında mekân; kahramanlardan, olay döngüsünden daha öndedir. Bunun sebebi; Fatih'in mutaassıp insanlarıyla gericiliği temsil etmesi, Harbiye'nin ise modernliği yansıyan ruhunu ele alır ve mekânlar arasındaki farklılıklar bu ruhun hayatı alımlama estetiğine göre şekillenir." (Şahin V.) Romanın geçtiği dönemde hararetle yaşanan Doğu-Batı çatışması Fatih ve Harbiye sembolleriyile işlenmiştir. Garipler Sokağı romanında olay tamamen mekân odaklıdır. Mezarlıkla başlayıp mezarlıkla son bulan bu hayali sokağın insanların devrin Fatih imgesi ile fakir, yorgun ama huzurlu yaşamlarını konu alır. Mesihpaşa İmamı romanında insanlar ve yaşamlar ön planda olmasına rağmen yine Fatih'in doğu kimliğine vurgu yapılır.

2.1 Çevresel Mekânlar

Çevresel mekânlar, ontolojik bağlamda roman kahramanlarının bağının olmadığı, olaylarda sadece sahne görevini gören, psikolojik bir derinliğe sahip olmayan mekânlardır.

"Çevresel mekânla algısal mekân arasındaki fark, fenomenolojik açıdan çevre ile dünya arasındaki farka benzer. Çevre; işlenmemiş, anılaşırılmamış, dönüştürülmemiş bir yerdir; üzerinden yalnızca geçilir ama derinliğine görülmez, kişi ve/ya olayı derinden etkilemez. Olay döngüsünün üzerinde asıldığı bir vestiyer işlevi üstlenen bu tür mekânlar, coğrafi nitelikte bir güzergâh olmaktan öteye geçemezler. Anlatımın veya olayın akışındaki hız, mekânın veya karakterlerin görülmelerine pek imkân tanımaz." (Korkmaz R.)

Fatih Harbiye'de "vakanın varlık bulduğu, şahısların içinde yaşadıkları" (Narlı N.) yerler, Faiz Bey'in Konağı, Fatih'teki kahvehane, Löbon Pastanesi, Beyazıt Meydanı, Şinasi'nin Evi, Neriman'ın Dayısının Şişli'deki evi, Darülelhan, Pera Palas, Beyoğlu, Şehzadebaşı, Süleymaniye'deki köhnemiş konak ve Laleli'deki apartmandır. Romanda ana mekânlar Fatih ve Harbiye semtleridir. Diğer mekânlar özeline inildiğinde Löbon Pastanesi ve Pera Palas Neriman'ın modern mekânlarıdır. Dayısının Şişli'deki evi de Neriman'ın ara sıra uğradığı, partilere, eğlenceye çokça giden kuzenleri ile görüştüğü yerdir. Harbiye'deki pastahaneler çok nezihtir Neriman için, Fatih'in kahvehaneleri ise bir o kadar çirkin... Beyoğlu'ndaki mağazalar Neriman için lüks tüketim ve batılı yaşamın yeridir. Romanda Harbiye köksüzce batılılaşmanın sembolüdür.

Fatih Harbiye Romanında Çevresel Mekânlar

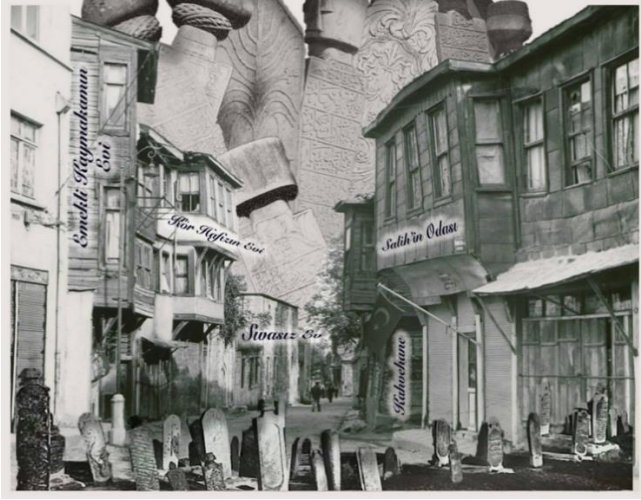
Mesihpaşa İmam'ında "dış dünyada görülen ve kahramanların psikolojik yönleriyle alakalı olmayan mekânlar" (İçli A.), Halis Efendi'nin Evi, Mesihpaşa Camii, marangoz Tahir'in dükkânı, kahvehane, turşucu Feyzullah'ın dükkânı, tiyatro, Safiye Hanım'ın köhne evidir. Halis Efendi zamanının çoğunu camide ve kahvehanede geçirmektedir. Romanın ilerleyen sayfalarında marangoz Tahir'in dükkânı sık ziyaret ettiği mekân halini almıştır. Halis Efendi'nin halasının Şehzadebaşı'ndaki köhne evi ise, çocukluğundan beri gitmekten hoşlanmadığı bir yerdir. Hediye'nin gelmesiyle birlikte cami avlusu Halis Efendi'nin en keyif aldığı mekân olmuştur.

Mesihpaşa İmamı Romanında Çevresel Mekânlar

Garipler Sokağı'nda "olay örgütleyici bir anlatımın hâkim olduğu ve tek boyutlu karakterlerin kullanıldığı" (Korkmaz R.) mekânlar; emekli kaymakamın evi, kasap Gani'nin dükkânı, Ustabaşı Hüsnü Efendi'nin Odası, Arabacı Tahir'in Odası, Hüsnü Efendi ve kızlarının Odası, Vatman Rıza Efendi ve ailesinin Odası, Salih'in odası, iki katlı sıvasız ev, kahvenin karşısındaki ev, kör Hafız'ın Evi'dir. Romanda mezarlıkla başlayıp mezarlıkla son bulan fakir bir Fatih mahallesinde

geçen olaylar anlatılmaktadır. Zengin ailesinden ve ortamından kaçmak için Garipler Sokağı'nda bir odaya yerleşen Salih'in sokağa ve mahalleliye adapte olma çabaları ile istimlak kararı dolayısıyla tek valiziyle girdiği sokaktan yine yalnız valiziyle ayrılması konu edilir.

Garipler Sokağı Romanında Çevresel Mekânlar

Romanda Garipler Sokağı, "... bir koridor gibidir. İki yanına dizilmiş, sayısı belli fakat içindeki insanların sayısını ancak Tanrı'nın bildiği ahşap kağıt evleri birbirine bağlayan ortak bir şerit. Gariplerin insanları bu sokağın Tanrı tarafından yalnız kendileri için yaratıldığına inanmışlardır. Sokaktan her geçen yabancı ilgi ile gözden geçirilir, çocuklar öteki çocuklara pusu kurar, kadınlarsa başka kadınları arkalarından çekiştirir, bin bir kusur bulurlar..." şeklinde betimlenmiştir.

2.2 Algısal Mekânlar

2.2.1 Ray Oldenburg'un Üçüncü Mekân Paradigmasının Romanlara Yansıması

Üçüncü mekân kavramını ortaya atan ilk kişi Amerikalı kent sosyoloğu Ray Oldenburg'dür (1999). İnsanların evleri birinci mekân, işyerleri ikinci mekân kabul edilirken; kendilerini rahat hissettikleri, dostlarıyla buluştukları, günlük yaşamın rutininden uzaklaştıran, sade, salaş kamusal alanlara üçüncü mekân denmektedir. Oldenburg'a göre German Beer Garden'lar, English Pub'lar, French Cafe'ler, Colonial American Tavern'ler, Classic Coffeehouse'lar üçüncü mekânlardır. İncelenen romanlardaki kahvehane olgusu üçüncü mekân paradigması çerçevesinde sorgulanacaktır.

Oldenburg'a göre üçüncü mekânlar, insanların evlerinde gibi rahat oldukları, nötr, eşitlikçi, temel aktivitesi sohbet olan neşeli yerlerdir. Sade, gösterişsiz ama temiz mekânlardır. Stresi azaltan, rahatlatan bir atmosfere sahiptirler. En belirgin özelliklerden birisi bu mekânların süreklilik kazandırmasıdır. (1991) Mesihpaşa İmamı'nda kahvehanelerin üçüncü mekân özelliklerine vurgular vardır.

"Peykeler sıra sıra dolmuştu. Sigara ve nargile dumanları, koşuşan sabah sisleri gibi, çizgi çizgi alçalıp yükseliyordu. Kahve hemen her zaman böyle kalabalık olur, hararetlenmiş sesler, hedefsiz vızıldayan kurşunlar gibi, fasılası oradan oraya çarpardı. Bu kahve, mahallenin tek toplantı yeri olduğu için her yaşta insanın

uğrağı idi. Sorulursa, bunda biraz da Kahveci Şakir Ağa'nın her sınıf ve her yaştaki kimse ile çarçabuk ahbab oluşunun cazibesini aramak da lazımdı. Şu da var ki, salaş binayı, böyle kalabalık ve çeşitli toplantılara elverişli kılan bir başka sebep de asıl kahveden başka, yarı kahve ocağı, Şakir Ağa'nın Bekçi Hüseyin ile beraber dibek dövdüğü ve yalnız gençlerin rağbet ettiği bir geçitti.

Halis Efendi, mahalle kahvesinin bir fikir, eğlence, müzakere, iş ve yarenlik merkezi olduğunu bilir ve buranın daima birbirine zıt istikametlerden esen havası içinde, gününün birkaç saatini zevkle geçirirdi."

"Üçüncü mekânlar enformel yaşamın yapıtaşlarıdır. Eşitlik ve toplumsal dengelenme yerleridir. Toplumun her gelir ve eğitim seviyesindeki insanların rahatça toplanabildikleri yerlerdir. Aynı zamanda samimi sohbetlerin yapıldığı, toplumsal kaynaşmanın olduğu yerlerdir." (Oldenburg R.) Mesihpaşa İmamı'nda Bekçi Hüseyin'in kahvehaneleri adeta bir okul addetmesi, kahvehanede geçirdiği zamanları boş vakit olarak değerlendirmeyişi ve işlerinden çıkan insanların düzenli olarak burada toplanması Oldenburg'un üçüncü mekân tariflemesiyle uyusmaktadır.

"Hüseyin, Halis Efendi'nin kendisini tebessümle dinlemesinden hafifçe üzgün, sözlerini topyekûn kabul ettirmek için mevzuu sağdan soldan desteklemeye başlamıştı. Evet cahildi, mektep medrese görmemişti. Amma yirmi senedir onun mektebi de medresesi de mahalle kahvesi idi. Buradan kimler gelip geçmemişti. Kendisi boş vakit geçirmezdi. Günün rızkını topladıktan sonra kahveye gelip büyüklerin dizlerinin dibine çöker, onlar saçarlar o toplardı. Toplardı amma çakıl taşı değil mücevher toplardı."

"Üçüncü mekânlar karşılıklı konuşmalar, insan ilişkileri ve toplumsal anlayışı geliştirir. Bu mekânlarda arkadaşlarla tanışma, gevşek bir yapı düzeni, hep birlikte bir yerde bulunma imkânı olmayan insanların yeni deneyimler yaşadığı yerlerdir". (Oldenburg R.) Arkadaşlık ve mizah üçüncü mekân ziyaretçilerinin hayatını zenginleştiren ruhsal canlandırıcılarıdır. (Oldenburg, R.)

Garipler Sokağı'nda Salih odasının penceresinden "gerçekleşen arkadaşlıklar, samimiyet ve yakınlaşma bağlamındaki insani ihtiyaçları karşılayan (Oldenburg, R.)" kahvehaneleri gözlemleyerek kendisini oraya dahil etme arzusunu dile getirir.

"Sokaktan her geçen kahveye uğramadan edemiyordu. Bunca insanı küçücük bir yer nasıl alıyordu? Salih de oraya gitmeyi düşündü. Bu bilinmeyen insanların dünyalarını merak ediyordu. İçerde tam bir kaynaşma, bir canlılık vardı. Kahveler, çaylar içilir, iskambil oynanır, pullar şaklatılır, siyasetten harpen dem vurulur. Muhakkak bazıları ukalaca fikirler ileri sürüp Hitlere ve Çörçil'e akıl öğretiyorlardı. Salih bir an kendini kahvenin içinde sandı. Solunda iri bir arabacı son hovardalığını anlatıyor, iki delikanlı semt sinemalarındaki dövüşlü tabancalı filmleri sayıp döküyor, başka biri savaşı tehlikesinden söz açıyordu. Salih bu kahvede olsa bütün yalnızlığını unutturdu. Fakat bu olamazdı. Onlardan biri değıldi ki... O bir yabancıydı. O insanlarla ne konuşabilirdi? Onlarla neden bahsedebilirdi. Haydi hiç konuşmasın, bir köşeye gidip otursun sessiz sessiz çayını içsin, yalnız onları seyretsin, konuşmalarını dinlesin. Bakalım bunu isterler mi bu herif de nerden çıktı demezler mi?"

Oldenburg'e göre üçüncü mekânlar, canlı sosyal hayatın temelidir. Salih'in gözleminde kahvehaneler, üçüncü

mekânı tanımlar.

2.2.2 Mekân Beden İlişkisinin Romanlara Yansıması

Mekânda insan algısı genellikle görme merkezli kabul edilmektedir. Aslında algıda tüm duyuların birlikteliği söz konusudur. Pallasmaa görme merkezli algının öne çıkarılmasına eleştirel bir tavır takınmakta ve çok duyulu algıyı ön plana çıkartmaktadır. “Bir mekâna ait bellekte kalan en kalıcı anı, onun kokusudur. İnsanlar gibi mekânlar da bellekte kokularıyla hatırlanır, düşünür ve hayal edilir”. (Pallasmaa J.) Merleau-Ponty’ye göre algıladığımız her duyu diğerlerini çağırır. “Geçmişte yaşanan ve normalde hatırlanmayan bir anı, onu su yüzeyine çıkaracak bir tetikleyici sayesinde hatırlanabilmektedir. Bu hatırlamayı betimleyen Proust Etkisi, kısaca tat, koku duyularıyla birlikte saklı kalmış anıların birdenbire geri çağırılması olarak özetlenebilmektedir” (Parker, Ngu ve Cassaday). Neriman’ın gittiği esans mağazasındaki koku da Neriman’ı Harbiye’den Fatih Semtine götürür.

“Satış memuru kız, esans şişesini doldururken Neriman bir şey hatırladı: küçükken babası onu ramazanda Beyazıt Sergisine götürürdü. Orada, çadır gibi bir şeyin altında, Arap kılıklı bir adam, irili ufaklı birçok yağlı, kirli şişeler arasında, ayakta durur, kokuları satardı. Bu çadıra uzaktan yaklaşırken bile sert bir nane, bahar, hacıyağı kokusu Neriman’ın midesini bulandıracak derecede burnuna dolardı ve oradan çabuk geçmek isterdi.”

“Tüm bu araştırmaların ortaya koyduğu sonuca göre mekân, duyum aşamasından geri çağırma aşamasına kadar, mekânın fiziksel özelliklerine ek olarak, onunla kurulan duygusal ilişkilerin ve algılayan kişinin bedensel ve zihinsel farklılıklarından beslenen karmaşık bir sürecin sonunda bellekteki yerini almaktadır. O halde, kalıcı bellekte depolanmış olan mekân, özneyi etkilemeyi başarmıştır.” (Öktem ve Ökem)

“Neriman gözlerini kapadı. Başını koyduğu yastıkta hafif bir lavanta çiçeği kokusu. Çocukken o bu kokuyu severdi: Annesi bohçaları açtığı vakit, temiz çamaşırlardan yükselen bu kokuyu her yerde, entarisinde ve yastıklarda arardı, bulamadığı vakit rahatsız olurdu.”

Neriman’ın annesine olan özlemi, koku özelinde romana yansır. Lavanta kokusu, Neriman’ı annesiyle beraber olduğu mekâna götürür.

3. Romanlarda Fatih Semti’nin İmgesi

Evinin, okulunun hatta udunun yani Fatih’in ruhuyla bütünleşemeyen Neriman, burada kendini yabancı ve ötekileşmiş hisseder. Neriman, bıktırıcı ve rahatsızlık verici monotonluktan rahatsızdır fakat bu zinciri kıracak kadar güçlü bir atılım yapamamaktadır. Bu da onun

bunalmasına ve histeri krizleri geçirmesine neden olur. Çünkü Fatih Semti Neriman’ın fiziksel ve tinsel faaliyetler gerçekleştirmesine yol açacak dinamik oluşumu desteklemez. Neriman’ın ontolojik anlamda uyumluluk göstermesine imkan sağlayan mekân, Harbiye’dir.

“Bu elimdeki ud da sinirime dokunuyor. Kıracağım geliyor. Şunu Şamlı ‘ya bırakalım. Bunu benim elime nereden musallat ettiler? Evdeki hey hey yetmiyormuş gibi üstelik bir de Darülelhan! Şu alaturka musikiyi kaldıracaklar mı ne yapacaklar? Yapsalar da ben de kurtulsam. Hep ailenin tesiri. Babam şark terbiyesi almış. Ney çalar, akrabam öyle... Fakat artık sinirime dokunuyor, bir kere şu musibetin biçimine bak, hele bu torbası? Yirmi gündür elime almıyorum, bugün mecbur oldum. Bırakacağım musibeti... Darülelhan’dan da çıkacağım yahut alafranga kısmına geçeceğim. Zaten bizim kısmı lağvedeceklermiş. Allah razı olsun. Kendimden nefret ediyorum. Oturduğum mahalle, oturduğum ev, konuştuğum adamlar çoğu sinirime dokunuyor.”

Fatih Harbiye romanında devrin gelenekçi, mutaassıp doğucu yönünün temsilcileri Faiz Efendi ve Şinasi, gerici yaşamın maddi ve manevi değerlerini barındıran Fatih Semti ile özdeşleştirilir. Onlar Fatih’e sadece fiziki olarak değil, keyif ve muhabbetle de bağlıdırlar. Bu da Neriman’ın öfke patlamalarının odağına onları koymasına sebep olur.

“Yan gözle Şinasi’ye baktı. O, Neriman’ın cevap vermekte gecikmesinden mağrur gibiydi. Öne eğilmiş başı derece derece kalkıyor ve sanki gurur ile aynı seviyede yükseliyordu. Neriman bu kadarına tahammül edemedi. Kendi kendine cevap veriyordu: “Niçin mi? Çünkü, artık ben bir Fatih kızı olmak istemiyorum., anlıyor musun? Böyle yaşamaktan nefret ediyorum, eskilikten nefret ediyorum, yeniyi ve güzeli istiyorum, anlıyor musun? Eski ve yurtuk ve pis ve iğrenç bir elbiseyi üstümden atar gibi bu hayattan ayrılmak, çıkmak istiyorum. İhtiyar adam, bozuk sokak, salaşpur ev, gıy gıy, hey hey, ezan, helvacı... Bıktım artık, ben başka şeyler istiyorum, başka, bambaşka, anlıyor musun?”

Neriman başlangıçta “ben merkezli kişiliğinin gereği olarak dıştaki çağrılara açık değildir”. (Özcan T.) Ancak dayısının kızlarından duyduğu Rus kızın hikayesi onu derinden sarsmıştır. Elde edecekleri ile kaybedeceklerini kıyaslayınca, Harbiye eski cazibesini kaybetmiştir. “Şehri ve özellikle ötekilik mekânlarını deneyimleyen Neriman için evi kendilik mekânına dönüştüğü zaman genişlemiştir.” (Yıldırım G.). “Ev, insanın yaşamında, kazanılmış şeylerin korunmasını sağlar, bunları sürekli kılar. Ev olmasaydı insan dağılıp giderdi. Ev insanı gökten inen fırtınalara karşı olduğu gibi, yaşamında yaşadığı fırtınalara karşı da ayakta tutar”. (Bachelard G.) Neriman’ın sahip olduğu ev de onu hayatındaki fırtınalardan korumuş ve ona doğru yolu bulmasında yol gösterici olmuştur.

“Neriman bu mahallede, bu evin içinde, bu gaz lambası, bu ihtiyar adam, bu dökülmüş sıvalar, bu eğrilmiş korniş ve çatlamış eski atlas perdeler karşısında, bu yeni silinmiş küflü tahta kokuları arasında insanın mesut olabileceğini görüyordu ve bu evde geçen neşeli günlerini hatırladı.”

Mesihpaşa İmamı romanında da Fatih ile Beyoğlu karşılaştırılması yapılmıştır. Anlatıda Beyoğlu, Şişli gibi mekânlar; modernizm, huzur ve para ile ilişkilendirilmiştir.

“Salim, bu kaba şakaları kendi söyleyip kendi

dinledikten sonra bu sefer de sözü semtlerinin sapalığına, eğlencesizliğine getirdi. İstanbul denen köprünün bu tarafı kötü bir yerdi. Yaşamak için Beyoğlu'nu seçenler doğrusu akıllılık ediyorlardı. Kendisi de Şişli taraflarında bir arsa almıştı, üstüne şöyle birkaç kat bina yapırsa hem mesken hem de irat olacaktı.”

Garipler Sokağı romanında sokağın iki tarafındaki mezarlık, esas itibarıyla algısal anlamda dar mekâna geçişin işaretidir. Sokaktan çıkıp mezarlığı geçtikten sonra yeni bir mekân, yeni bir hayat başlar.

“Garipler iki mezarlığı birbirine bağlayan bir köprü gibidir. Mezar taşları ile başlar, öyle biter. Bu sokak, derterini bir kaşık suda boğmasını bilen insanların. Yirmi dört saat saniyesi saniyesine yaşanır. Sokağın insanları her akşamüstü Arnavut kaldırımlarını terk edip, ilk mezar taşı ile karşılaşınca kendilerini bambaşka bir dünyanın insanıymış gibi değişik bulurlar.

...Her sabah mezarlığın ardındaki dünyaya geçen insanlar akşama kadar büyük şehrin malı olurlar. Onlar şehrin çarkları arasında döner dururken kadınlar sokağın orta yerinde gürültülü toplantılar yaparlar.”

Dar mekânlar, aslında kişileri olumsuz psikolojiler ile sararlar ve neredeyse histeriye varan duygu bozukluklarına sebep olurlar. Bu mekânlar insanı adeta ezdiği için kaçış isteği oluştururlar. Garipler Sokağı da Gönül için bir dar mekândır. Bu mekânın Gönül'ün üstünde böylesi olumsuz etki bırakmasının ana sebebi fakirliktir.

“Her Pazar büyük evin içinde bir canlılık görülür. Gönül alev renkli mantosunu giymiş saçlarını taramıştır. Öbür kız onu dikkatle süzer. Gönül dudaklarını kıpkızıl yapar, merdivenlerden inip sokağa çıkar. Onu görenler yeni sevgilisiyle buluşmaya gittiğini düşünürler. Bir iki kadın fisildaşarak gülüşür. Genç kız çevresine bakmadan yürür, sokağı geçer, mezarlığın dışındaki dünyaya varınca derin bir nefes alır. Artık yenilemiş, başka bir insan olmuştur. Şu anda sevgilisi sinemaların karşılıklı sıralandığı caddedeki muhallebicide gözü saatte beklemektedir.”

Gönül için daralan sokak, Salih için geniş mekândır. Yaşadığı çevrenin sahteliğinden bıkan Salih bu mahallede huzur bulur. Salih'in algısına göre mekân derinleşir. “Büyük kentlerdeki dikeyliğe ilişkin mahremiyet değeri eksikliğine, acunsallık eksikliğini de eklemek gerekir. Bu evler orada doğanın içinde değildir artık. Konutla uzam arasındaki ilişkiler yapaylaşmıştır. Buralarda her şey makinedir ve mahrem yaşam buralardan kaçıp gider. Sokaklar insanları emen borular gibidir.” (Bachelard G.) Salih ailesiyle yaşadığı bu dikeylikten kaçıp bu fakir sokakta bir odaya sığınır.

“Pencerenin çatlak camından giren ürpertici bir rüzgâr odanın içini soğutuyordu. Salih bir gazete parçasını oraya tıkamaya çalıştı. Bu işi de bitirince başını geri çevirdi, odayı seyre daldı. Artık yerleşmişti. Bu oda kendinindi. Yalnız ona aitti. O artık burada yaşayacak, yatıp kalkacak, uyuyacak, pencereden sokağı seyredecek ve esneyip vakit öldürecekti. Bu dört duvar bu masa bu karyola üzerindeki ince yatak yorgan bu biricik sandalye bu sekiz on kitap bu kapağı sallanan dolap ile karşı karşıya baş başa kim bilir kaç saat düşüncelerini yoracaktı. Hele kirlî bir kahverengine boyalı tavanın ortasından küstahça sallanan bu sinek pislikleri ile benekli ampul; tahtakurusu kanlarıyla ve tek tük çivi izleriyle dolu bu dört duvar, penceredeki pembemsi perde üzerinde hayallerini ne çok yoracaktı. Onun burada ne işi var? İsmi bile henüz bilmediği bu

mahallede çarpuk çarpuk evlerin sıralandığı bu sokakta, bu tuğladan, boyasız evin üst katındaki hüznü odada ne arıyor?”

Gaston Bachelard “insan-mekân ilişkisinde mekânın, üzerinde yaşayan insanın düşlerini koruduğunu ve düş kurmamızı sağladığını” söylemektedir. Salih, bu küçük sokaktaki odasını evi olarak benimsemiştir. Çünkü “ev olmasaydı insan dağılıp giderdi”. (Bachelard G.)

“Anahtarı çevirdi içeri daldı. Oh, işte kendi kendineydi artık. Burası onundu, onun dünyası... Bütün hürriyetini bu kapalı dört duvar içinde duyuyordu sanki. Dışarıda, sokakta, yabancılar arasında serbest değildi. Bu odanın içindeyse başka... Ne isterse yapabilir. Bu masa, bu dolap, bu karyola, ampul, pencere, perde hep onun...”

“Dış görünüşleriyle bizi temsil edebilen, kimliğimizi meşrulaştıran yerlere yuva diyerek onurlandırıyoruz onları. Bir yere yuva diyebilmemiz için o yerde ille de uzun zaman oturmamız, giysilerimizi, eşyalarımızı orada saklamamız gerekmiyor. Bir binaya yuva derken, o binanın içimizden yükselen melodiyi ahenk içinde olduğunu söylemek istiyoruz” (Botton A.). Salih de aslında eğitimiyle, maddi durumuyla kendisine uzak görülebilecek bir mekânı yuva kabul etmiştir.

“Bunlar bence sizin insanlarınızdan daha mutlu... Şimdiye kadar yarım bir insan olduğumu anlamaya başlıyorum. Hiç değilse burada hür yaşamamın tadı var. Odamda tek hâkim benim. Dolaşıyor, oturuyor, uyuyorum. Senin de burada benim yanımda olmanı isterdim. Sen de benim gibi o duvarları yıkıp engine açılmalısın. Bilmem beni anlayacak mısın?”

“Labirent izlekli anlatılarda mekân, yalıtık ve tek boyutludur; karakter, zaman, mekân ve onu çevreleyen bütün elemanlarla hatta kendisiyle bile kavgalıdır” (Korkmaz R.). Gönül kendisi için daralan mekân genelinde ablalarından ve enişterinin baskısından kurtulmak istemektedir. Bu sokaktan ayrılıp, Beyoğlu'nun ışıklı dünyasına kavuşmak için gün saymaktadır.

“Yeni ayakkabı ve ince çoraplarını bacağından çekip atarken hayal içindeydi. Sanki daha şimdiden Garipler yıkılmış, insanlar dağılmış, ablaları, enişterileri ayrı ayrı yerlere gitmiş, kendisi de arkadaşı Suzan'ın evine yerleşmiş gibiydi. Bu baş belası insanlardan kurtulunca rahat bir nefes alacaktı. Gözlerinin önüne kendisini cadde başına kadar getiren uzun boylu kumral delikanlı geliyordu. O zaman artık hep onunla beraber olacaktı. Şık yerlere gidebilecek, erken dönmek, korkmak, çekinmek kalmayacaktı.”

4. Sonuç

Yakın zaman dilimlerinde yazılmış üç romanda Fatih Semti; üçüncü mekân kavramı, Fatih imgesi ve mekân beden ilişkileri açısından irdelenmiştir.

Oldenburg'un üçüncü mekân kavramı, kahvehaneler özelinde incelenmiştir. Fatih kahvehaneleri, sadeliği, rahatlığı ve sohbet ortamları ile üçüncü mekân paradigmasına uymaktadır. Beyoğlu'nun ışıklı dünyasının pastaneleri, samimiyetsiz halleriyle bu kavrama uymamaktadır. Çünkü Löbon Pastanesine girerken Neriman ve arkadaşı kıyafetlerinin uygun olmadığını düşünür. Oysa üçüncü mekânlarda rahatlık vardır, sosyal statü ayrımcılığı yoktur.

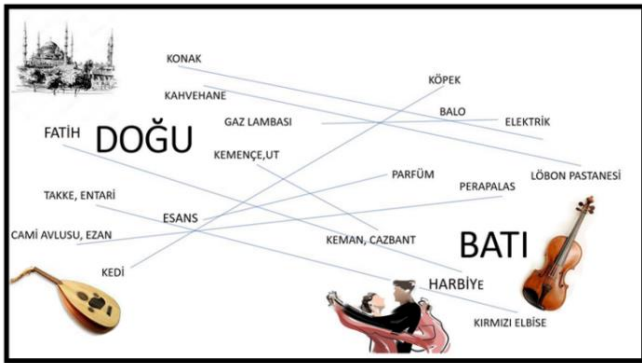
Fatih Harbiye romanında, yazar Doğu Batı çatışmasını mekân üzerinden işlemiştir. Fatih eskimiş, köhnemiş haliyle; yüzünü yeniye dönmeye çalışan Neriman'ın

ihtiyaçlarına cevap verememektedir. Babası da Şinasi de onun gözünde Fatih'le özdeşleşmiştir. Geleneksel yaşamı temsil eden Fatih; estetik, mimari ve kişisel değer yargıları açısından modernliği arzulayan Neriman için - romanın son bölümüne kadar- dar mekân olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak ise modernliğin arka planının taklitsel bir yaşam tarzıyla oluştuğunu anlayan Neriman için Fatih, açık/geniş mekân halini almaktadır. Peyami Safa, "Fatih Harbiye" romanında kültürel olarak ayrılan iki mekânı bir tramvayla birleştirmektedir. Yazar, Neriman'ın Harbiye arzusunun basit bir hevese indirgeyerek, mekânlar üzerinden köksüz modernleşme eleştirisi yapmaktadır.

Yazarın Garipler Sokağındaki mezarlık metaforu mekândaki fakirlik sıkıntısının bir ifadesi olarak daralan mekâna göndermedir. Romanda mekân ve insan ilişkileri kadar insan algılarındaki çeşitlilik de dikkat çekmektedir. Garipler Sokağı'nda Gönül için daralan mekân, Salih için genişlemektedir.

Mesihpaşa İmamı'nda Halis Efendi tam bir Fatih simgesiyken, oğulları ile arasında yine Fatih'in doğu kimliği kargaşası vardır. Olaylar dizgesinde savaşın sebep olduğu fakirlik, ölüm, korku, kaygı gibi duyguların işlenmiş olması mekânsal kurguyu yönlendirmiş, cami avlusu daralan mekân haline gelmiştir.

Fatih, mekân olgusu kontekstinde toplumsal bakış açısının kişileştirilmiş şeklidir. Camileri, kahvehaneleri, başörtülü kadınları, yıkık dökük evleri ile algısal düzeyde daralarak imgeselleşir. Bu daralma çevresel özelliklerden değil kişilerin algısından kaynaklanır. Romanlarda Beyoğlu ve Şişli'nin, modernlikten beslenen köksüz batılılaşması karşısında Fatih, yenilmemiş yine huzurun ve güvenin timsali olmuştur.

Romanlarda Doğu-Batı Sentezi

Kaynaklar

- Avar, A., (2009). "Lefebre'nin Üçlü -Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân- Diyalektiği". TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi.
- Akbal, A., (2018). "Garipler Sokağı" Doğan Egmont Yayıncılık.
- Ayverdi, S., (2017). "Mesihpaşa İmamı". Kubbealtı Yayıncılık.
- Bachelard, G., (1996). "Mekânın Poetikası". Kesit Yayınları, İstanbul.
- Botton, A., (2007). "Mutluluğun Mimarisi" Sel Yayıncılık.
- Demirel, E., (2004). "Boşluğun Mimarisi". Mimarlık Dergisi, Ocak – Şubat Sayısı.
- Descartes, R.,(2004). "Felsefenin İlkeleri" Say

Yayınları, İstanbul.

- İçli, A., (2012). "Fuzuli'nin Rind Ü Zahid Eserinde Mekân: Meyhane ve Mescit."
- Korkmaz, R., (2017). "Romanda Mekân Poetiği ve Çözümlemeler". Akçağ Yayınları, Ankara.
- Lefebre, H., (2014). "Mekânın Üretimi". Çev. Işık Ergüden. Sel Yayınları, İstanbul.
- Mikunda, C. (2004). "Brand lands, hot spots & cool spaces: welcome to the third place and the total marketing experiences". London, UK: Kogan Page.
- Merleau-Ponty, M. (2010). "Algılanan Dünya". Trans. Ömer Aygün. İstanbul Metis Yayınları.
- Narlı, N., (2002). "Romanda Zaman ve Mekân Kavramları" Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.
- Oldenburg, R., (2010). "The character of third places". Anthony M. Orum ve Zachary P. Neal (Ed.). Common ground: readings and reflections on public space. New York: Routledge.
- Oldenburg, R., (1999). "The great good place: cafes, coffee shops, book stores, bars, hair salons, and other hangouts at the heart of a community." Philadelphia: Da Capo Press.
- Öktem, P. Ve Ökem, S., (2014). "Gözmerkezci Paradigmanın Sorgulanması: Dokunsal Mimari". I. Uluslararası Kentsel Planlama, Mimarlık, Tasarım Kongresi, Bildiriler Kitabı 2, İzmit.
- Özcan, T., (2003). "Osmancık Romanı'nın Arketipsel Sembolizm Bakımından Çözümlemesi" Bilig Dergisi.
- Pallasmaa, J., (2005). "Tenin Gözleri: Mimarlık ve Duyular". Yem Yayınları, İstanbul.
- Parker, A., Ngu, H., ve Cassaday, H., J., (2001). "Odour and aproustian Memory: Reduction of Contextdependent Forgetting and Multiple Forms of Memory", Applied Cognitive Psychology.
- Safa, P., (2017). "Fatih Harbiye". Beta Yayınları.
- Şahin, V., (2010). "Fatih Harbiye Romanında Simgesel Değerler". Bilig Dergisi.
- Yıldırım, G., (2017). "Peyami Safa'nın Fatih Harbiye Romanında Mekân" Akçağ Yayınları.